

Мақолларда деҳқонлар ҳаётининг бадиий талқини

Тўраева Лайло Омоновна

БухДУ Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Деҳқонлар ҳаёти билан боғлиқ эътиқодий қарашлар, манзаралар халқ мақолларида ўзига хос шаклда бадиий ифода этилганлиги кузатилади. Жумладан, “Ўзбек халқ ижоди” сериясидаги кўп томликнинг “Ўзбек халқ мақоллари” китобида деҳқончилик ҳақида ёзиб олинган юздан ортиқ мақоллар чоп этилган бўлиб, уларда деҳқоннинг ўз меҳнатига садоқати ва муҳаббати, унинг меҳнатқашлиги, интилувчанлиги, фидойилиги улуғланади. Ушбу мақолада ўзбек халқ мақолларининг деҳқонлар ҳаёти билан боғлиқ талқинлари баён этилади.

Калит сўзлар: Мақол, деҳқончилик касби, эътиқодий қарашлар, мифологик инончлар, “омоч”, “мола”, “кўш”.

Деҳқонлар ҳаёти билан боғлиқ эътиқодий қарашлар, манзаралар халқ мақолларида ўзига хос шаклда бадиий ифода этилганлиги кузатилади. Жумладан, “Ўзбек халқ ижоди” сериясидаги кўп томликнинг “Ўзбек халқ мақоллари” китобида деҳқончилик ҳақида ёзиб олинган юздан ортиқ мақоллар чоп этилган.¹ Уларда деҳқоннинг ўз меҳнатига садоқати ва муҳаббати, унинг меҳнатқашлиги, интилувчанлиги, фидойилиги улуғланади.

Деҳқон халқ орасида “ернинг султони” дея таърифланади. Бу таъриф халқ мақолларига ҳам сингдирилган:

Деҳқон – ер султони

Чўпон – яйлов султони.

Мақолларда деҳқончилик касбига муносабат алоҳида ўрин тутаяди. Бу муносабат кўпинча деҳқон образини таърифлаш асосида очиб берилади. Уларда деҳқон, асосан, шерга қийёланади:

Ўрмонга шер ярашар, деҳқонга ер ярашар.

Ушбу мақолда деҳқон образи шер образи билан бежиз тенглаштирилмаётир. Зеро, ҳайвонлар ҳақидаги эртақларда шер ўрмон подшоси сифатида талқин қилиниши маълум. Мақолларда деҳқон ер султони сифатида образлантирилар экан, шу нуқтада уларнинг ўзаро қийёсий жуфтлик ҳосил қила олиши кузатилади.

Деҳқонлар халқ хизматидаги кишилар ҳисобланади. Улар ўз умрини халқ манфаатига бағишлашади. Ёзда иссиқ демай, қишда совуқ демай, даласига қарайди. Шунинг учун халқ мақолларида “Деҳқон - бағри қон” дея тавсифланади.

Деҳқоннинг ҳаётини ерсиз ва сувсиз тасаввур қилиб бўлмайди. Шу ҳақиқат халқ мақолларида: “Деҳқоннинг хазинаси – ер, калити – тер”, “Ер - деҳқоннинг хазинаси”, “Ер – дон, деҳқон – хазинабон”, “Зар бўлмаса заргар – хароб”, “Ер бўлмаса деҳқон хароб”, “Ер – хазина, сув – гавҳар”, “Ҳосилнинг отаси - сув, Онаси –ер” дея алоҳида таъкидланади.

Умуман айтганда, мақолларда эътироф этилганидек, “Деҳқоннинг ризқи ер билан кучига боғлиқ”. У ерга тўғри ишлов бера олсагина, мўл ҳосил олишга эришади. Бу ҳақда халқ мақолларида шундай дейилади: “Ер текис – ҳосил текис”, “Деҳқон бўлсанг, шудгор қил”, “Ер – хамир, ўғит – хамиртуруш”, “Ер чарчаса, ҳосил бермас”, “Ер қудрати – деҳқон қуввати”, “Эрта эккан бутун олар, кечга қолган ўтин”, “Қавсда эккунча қовурмоч қил”. Бу мақоллар мазмунидан сезилиб турибдики, деҳқон ерни ўз вақтида тўғри парваришлаши, уни кечиктирмай шудгор қилиши, текислаши, суғориши, ўғитлаши лозим. Шундагина ер кучга кириб, мўл ҳосил беради. Айни пайтда “Ерга меҳр – элга меҳр”га айланади. Акс ҳолда, деҳқонни яхши деҳқон деб бўлмайди. Шунинг учун халқ орасида

¹ Ўзбек халқ мақоллари. Ўзбек халқ ижоди. Кўп томлик. – Т.: ҒАҲН, 1989, 462-471-бетлар.

ёмон деҳқонни танқид қилувчи мақоллар ҳам учрайди. “Ёмон деҳқон ер кўрир, Ёмон хотин – эр” мақоли шулар жумласидандир.

Деҳқончилик сермашаққат касб бўлганлиги учун халқ уни бошқа касблардан бирмунча устун қўйиши сезилади. Шунинг учун халқ мақолларида “Косибнинг қўлидан деҳқоннинг оёғи ҳалол”, “Овчининг зўри шер отар, Деҳқоннинг зўри ер очар” дея таърифлар айтилади.

Қурғоқчилик, сувсизлик деҳқоннинг асосий душмандир. Шунинг учун мақолларда:

Деҳқончилик – чилик-чилик,
Бўлмаса, қуруқчилик, - дейилади.

Деҳқон халқни нон, ризқ-рўз билан таъминлайдиган касб соҳибидир. Улар халққа ризқ-рўз етказдилар. Шунинг учун мақолларда бунга алоҳида урғу берилади:

Деҳқон ишлаб дон сочар,
Элга ризқ йўлини очар.

Ёки:

Деҳқон одам дон сочар,
Эл юртига нон сочар.

Деҳқонлар орасида ҳўкиз муқаддас ҳайвон сифатида қадрланган. Аждодларимиз бу жониворни одамларга ҳомий, бало-қазолардан сақлаш хусусиятига эга деб тасаввур қилганлар. Шу эътиқодий қарашлар, мифологик инончлар ҳўкизни боқувчи ҳамда ўз иш фаолиятида, турмуш тарзида ундай фойдаланувчи кишиларга нисбатан эътиқодий муносабатда бўлишга олиб келган. Деҳқон ҳўкиз кучидан кенг фойдаланган. Шунинг учун уни ўзига ҳомий, ёрдамчи деб қараган. Шу сабабли деҳқончилик мавзуидаги мақолларда ҳўкиз образига алоҳида эътибор қаратилади:

Деҳқоннинг уйи куйса, куйсин,
Ҳўкизи ўлмасин.

Ёки:

Деҳқоннинг ўзи касал бўлса ҳам,
Ҳўкизи касал бўлмасин.

Ушбу мақоллар мазмунидан ҳўкиз деҳқоннинг иш жараёнида энг муҳим восита эканлигини, усиз деҳқоннинг иши унмаслигини англаш мумкин.

Халқнинг деҳқонларнинг заҳматкашлигига нисбатан ҳурмат-эътибори мақолларда алоҳида кўзга ташланади:

Деҳқон ётганда тинар,
Чўпон ўлганда.

Ёки:

Деҳқон қорда тинар,

Чўпон гўрда, каби деҳқон меҳнатини, турмуш тарзини талқин қилувчи мақоллар бир талай. Уларнинг мазмунидан билиниб турибдики, деҳқон ҳаётининг кўп қисми меҳнат жараёнида, иш устида кечади.

Деҳқончилик ўзига хос машаққатли касб. Деҳқонлар узоқ вақт далада, қуёш тиғи остида меҳнат қиладилар. Ёзнинг жазирама иссиғини еб, машаққат тортадилар. Шу ҳаётий воқеликка ишоралар халқ мақолларида бўртиб кўриниб туради.

Айрим мақолларда деҳқон экадиган экин ва дон турлари орқали деҳқончилик касбига муносабат ифода этилган. Жумладан, “Арпага – ўрим, буғдойга – кўрим”, “Бир йил тариқ эксанг, бир йил шудгор қил”, “Жавдар жойига тушса, буғдой бўлар, Буғдой жойига тушмаса, жавдар бўлар”, “Жўхори чангда битар, тариқ – балчикда”, “Пахтадан эчки ўтсин, жўхоридан – туя” сингари мақоллар бунга мисол бўла олади.

Ана шу дон турларини экаётган деҳқон унинг уруғи сифатида алоҳида аҳамият қаратмоғи лозим. Негаки, мақолларда таъкидланганидек: “Сара уруғ – ҳосили бўлуғ”, –дейдилар.

Деҳқончилик мавзуида яратилган мақолларда бу касбга тегишли тушунчалар, иш қуролларининг номи, образи ҳам алоҳида ўрин тутади. Жумладан:

Омоч сени тўйдиргай,
Омборингни тўлдиргай.

Ёки:

Омочнинг ўн боргани –
Моланинг бир боргани.

Яна:

Қўш ҳайдаган хўп бўлар,
Ўз ишини кўп билар.

Ушбу мақолларда қўлланаётган “омоч”, “мола”, “қўш” сўзлари ҳозирги тилимиз учун эскирган тарихий сўзлардир. Ўтмишда деҳқонлар ерни омоч қўшилган қўш (хўкизлар), мола сингари мосламалар ёрдамида ҳайдаганлар. Ҳозирги пайтда эса деҳқонлар ерни тракторлар ёрдамида ҳайдамоқдалар. Шундай бўлса-да, ўтмишда яратилган деҳқончилик ҳақидаги қўшиқ ва мақолларда бу сўзлар сақланиб келмоқда.

Келтирилган мисоллардан кўришиб турибдики, халқ орасида деҳқонларга нисбатан алоҳида хурмат-эътибор шаклланган бўлиб, мақолларда бунинг ёрқин бадиий ифодасини кузатиш мумкин.

Деҳқонлар ҳаёти ва меҳнат тарзига хос бўлган тушунчалар, нарсалар, бу касб билан боғлиқ ириму эътиқодлар, тажрибалар ҳамда билимлар деҳқонлар ҳақида ва деҳқонлар томонидан яратилган мақолларнинг асосий мазмунини ташкил этади. Уларни ўрганиш орқали деҳқонлар ҳаётининг ўзига хос томонларини билиб олиш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Darmon U., Rano R., Dilshod R. The Stylization of Prose Tales in Uzbek Children's Literature //Religación. – Т. 4. – С. 170-174.
2. Тураева Л.О. ARTISTIC AND COMPOSITIONAL FEATURES OF HARVEST SONGS// Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) 2021.- С. 629-634.
3. Turaeva U. R. The Scientific Value Of Research On Mirmukhsin Fikriy //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2020. – Т. 2. – №. 08. – С. 583-589.
4. Rajabova R. Z. A LITERARY RIDDLE FROM A FOLK RIDDLE //European Scientific Conference. – 2020. – С. 139-141.
5. Муродов Г. Н., Шамсиддинова С. Б. ЭНКИДУ И КОРАДЖОН-СИМВОЛ ДРУЖБЫ //European Scientific Conference. – 2020. – С. 189-191.
6. Муродов Г., Саидова Р. Интерпретация терминов и их анализ //Молодой ученый. – 2017. – №. 13. – С. 703-705.
7. EŞONKULOV H. ALİ ŞİİR NEVAİ GAZALLERİNDEKİ SIR TUTMAKLA İLGİLİ DÜŞÜNCELERİN İRFANİ ANLAMLARI HUSUSUNDA //Electronic Turkish Studies. – 2018. – Т. 13. – №. 28.
8. Axmedova S. THE ROLE OF THE JADID PRESS IN THE FORMATION OF UZBEK LITERARY CRITICISM //Конференции. – 2021.
9. Davronova S. EASTERN AND WESTERN LITERARY TRADITION IN THE MODERN UZBEK NOVELS //World science. – 2016. – Т. 4. – №. 5 (9).
10. Qodirova N. S. SOME CHARACTERISTIC FEATURES, SKILLS AND STYLE OF THE LITERARY CRITIC //Web of Scholar. – 2018. – Т. 5. – №. 2. – С. 32-35.
11. Safarova H. “HAPPINESS IS THE FLAG LANGUAGE, FROM HAPPINESS I AM ALSO A TONGUE!”... ON THE EXAMPLE OF THE WORK OF THE POET SAMANDAR VOHIDOV //Конференции. – 2020.
12. Baqoevna R. M., Oxunjonovna S. H., Qodirovna A. Z. ANALYTICAL AND SYNTHESIZED FOLKLORISM IN NAVOI'S WORK //Journal of Contemporary Issues in Business and Government. – 2021. – Т. 27. – №. 2. – С. 1626-1633.
13. Jurayevna B. N. A WORTHY RESPONSE TO HAFIZ'S GHAZAL //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 227.
14. Amonova Z. CONFLICT INTERPRETATION IN CLASSICAL LITERATURE //Конференции. – 2020.